

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

TÜRK HALK EDEBİYATI

AYNI MOTİFİN İKİ FARKLI MÜZİK VE EDEBİYAT ÇEVRESİNDE TEZAHÜRÜ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA ("NARMANLI GELİN" ÖRNEĞİ)

Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN¹

Giriş

XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başlarında yaşamış olan Âşık Sümmani'nin (1861-1915) mahlasını taşıyan ve "Narman kazasında Orcuk yolunda" mısraıyla başlayan bir manzume ile anonim halk müziği muhitlerinde icra edilen, TRT repertuarına girmiş bulunan ve "Narman kazasında bir gelin gördüm" mısraıyla başlayan bir türkü mevcuttur. İki farklı müzik ve edebiyat ortamında üretilen bu iki metnin farklı varyantlarının varlığı tespit edilmiştir. Bu araştırmanın amacı iki farklı ortamda üretilen ve aynı motif etrafında oluşturulan metinlerin üretim ve icra ortamlarını belirlemek, metinleri mukayese etmek, üretim ve icra ortamlarından kaynaklanan sorunları, farklılıkları tespit etmektir. Bu amaçla ulaşılabilen tüm yazılı, sözlü ve görsel kaynaklar taranmış, mümkün olduğunca fazla metne ulaşmaya çalışılmıştır.

¹ Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. e-mail: duzgun@atauni.edu.tr

I. Metinlerin Üretim ve İcra Süreçleri

A. Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde İcra Edilen Manzume

Âşık tarzı şiir geleneği içinde üretilen, Narmanlı Âşık Sümmani'ye tapşırılan, ve "Narman kazasında Orcuk yolunda" mısraıyla başlayan manzume mevcut bilgilere göre ilk kez Nejat Birdoğan tarafından 1969 yılında derlenmiştir.² Elimizde bulunan dört ayrı icradan üçünün (Reyhani, Ruhani, Toruni) tarihi bilinmemektedir. Ancak onların 1969 öncesine ait olmadığı kolaylıkla tahmin edilebilir. Âşık Yaşar Reyhani ve Âşık Mustafa Ruhani'nin icralarının 1970'lerde gerçekleşmiş olma ihtimali yüksektir. Âşık Nusret Toruni'ye ait kayıt bir televizyon programından alındığı için bunun 1990'larda icra edildiği tahmin olunabilir. Nuri Çırağı icrası, Dilaver Düzgün tarafından 28 Nisan 1992 tarihinde derlenmiştir. Abdulkadir Erkal'ın Hüseyin Sümmanoğlu'ndan yaptığı derlemenin tarihi ise 2012'dir.

Bu bilgilerden yaklaşık olarak şöyle bir kronoloji ortaya çıkmaktadır:

1. Ahmet Poyrazoğlu'nun Nejat Birdoğan'dan aktardığı metin (1969)
2. Yaşar Reyhani icrası (1973-1974)
3. Mustafa Ruhani icrası (1970'li yıllar)
4. Haşmettin Arslan'ın yüksek lisans tezi, 1986
5. Nusret Toruni icrası (1990'lı yıllar)
6. Dilaver Düzgün'ün Nuri Çırağı'den derlediği metin (1992)
7. Hayrettin Rayman yayını (1997)
8. Hüseyin Yiğit'in lisans tezi (2000)
9. Abdulkadir Erkal'ın Hüseyin Sümmanoğlu'ndan derleyerek neşrettiği metin (2012)

B. Anonim Halk Müziği Çevrelerinde İcra Edilen Türkü

Halk müziği formunda icra edilen türkünün ulaşabildiğimiz en eski kayıtları Erzincanlı Şerif Tanındı (1904-1948) ve Zaralı Halil Söyler (1906-1964)'e aittir. Bu iki sanatçının icraları ile ilgili malzeme taş plaklardır. Ama bu plakların ne zaman hazırlandığına dair kesin bilgi yoktur. Söz konusu sanatçıların biyografilerinden hareketle bir tahminde bulunmak mümkündür. Erzincanlı Şerif'in İstanbul'da taş plak kayıtlarını yoğun bir biçimde gerçekleştirdiği yılların 1930-1939 arası olduğu biliniyor. Aynı şekilde Zaralı Halil'in taş plak kaydını gerçekleştirdiği dönem de aşağı yukarı 1940-1950 arasındadır. Türkünün icrasının bundan sonraki seyrini takip etmek daha da kolaylaşıyor. Taş plaklar üzerine yaptığı araştırmalarıyla tanınan Kubilay Dökmetaş'ın verdiği tahmini bilgilere göre Erzincanlı Şerif'in taş plağı 1935-1940 arasında, Zaralı Halil'in kaydı ise

² Âşık Ahmet Poyrazoğlu, "Narman Kazasında Orcuk Yolunda Türküsünün Hikâyesi", Beyazşehir Pa-lan-döken, sayı: 21, Nisan-Mayıs-Haziran 2017, s. 84-85 (Metnin nakil sırası şöyle: Âşık Sümmani – Aziz Yıldırım (Sarıkamış'ın Köroğlu köyünden) – Nejat Birdoğan – Ahmet Poyrazoğlu)

1940-1945 arasında olmalıdır.³

Buna göre elimizdeki metinler ve ses kayıtları kronolojik olarak şöyle sıralanabilir:⁴

1. Erzincanlı Şerif icrası (1935-1940)
2. Zaralı Halil icrası (1940-1945)
3. Nabi Belekoğlu derlemesi (1967)
4. Raci Alkır icrası (1970'li yıllar)
5. Aysun Gültekin icrası (1990'lı yıllar)

³ Kubilay Dökmetaş ile yapılan telefon görüşmesi: 16 Ocak 2017

⁴ Bunlardan farklı olarak derlenen iki ayrı metin:

Gelin kızlar gelin güller biçildi
Çirkini güzeli burya seçildi
Kıyamet köyneğin bize biçildi
Yaylanma kırılır belin ağ gelin

Boyun uzun turna gibi görünür
Seni saran igit aklın kaçırır
Kalçanın üstünde adam oturur
Yaylanma kırılır belin ağ gelin

Geçerken çiçekler boynunu eşsin
Kalem parmakların yüzüme deşsin
Ben seni sevmişem yad eller duysun
Yaylanma kırılır belin ağ gelin

Narman'dan gelirken Urcuk yolunda
Terlemiş memeler orak elinde
Hilaf yoktur Sümmani'nin dilinde
Yaylanma kırılır belin ağ gelin
(Kenan Özmen, Söğütlü Folkloru ve Etnografyası, Erzurum 1973, s. 287)

Narman kazasında Urcuk yolunda
Terlemiş memeler orak elinde
Hilaf yoktur Sümmani'nin dilinde
Yolcuyu yolundan eyler bu gelin

Kaşlar boyundurak memeler kantar
Zülüfler terazi gerdanı tartar
Bu gelin isterse Narman'ı satar
Yaylanma kırılır belin ağ gelin

Sümmani'yi asumana yetirir
Boynu uzun turna gibi götürür
Kalçasının üstünde adam oturur
Yaylanma kırılır belin ağ gelin
(<https://sarki.bikuple.net/trabzon-> Erişim tarihi: 9 Mayıs 2017)

6. Hüseyin Turan icrası (1990'lı yıllar)
7. Kenan Tuna neşri (2001)
8. Cengiz Şengül neşri (2010)

II. Metinlerin Mukayesesi

A. Metnin İlk Şeklinin Tespiti

Sözlü gelenek ürünlerinin ilk ve orijinal şeklini belirlemek oldukça güç, çoğu kez imkânsızdır. Son şekli de yoktur. İcra mekânı, dinleyici ve icracıdan sadece birinin değişmesi halinde metin yeniden şekillenebilmektedir. Elimizdeki verilere göre “Narman kazasında” kelime grubu ile başlayan manzumelerin ilk kez Sümmani tarafından söylendiği, yani âşık tarzı şiir geleneği içinde ortaya çıktığı, daha sonra anonim halk müziğinde “Narmanlı gelin” motifi etrafında yeni bir metnin üretildiği, bu çerçevede metinsel ve ezgisel varyantlarının oluştuğunu kabul etmek durumundayız.

Buna göre halk müziğinin kendine has atmosferi, kendi formunun gerektirdiği düzenlemeleri yaparak farklı bir üslupla türkünün yeniden üretilmesini sağlamıştır. Sümmani'ye ait metnin icracıları metinde âşık tarzı dinleyici kitlesinin aşığı yüklediği misyona uygun düzenlemeler yaparken aynı dikkat türküde de söz konusu olmuştur. Türkü metni, anonim halk müziği dinleyicisi- nin beklentilerine uygun bir vokabüler, duyuş ve düşünüş tarzı ile karşımıza çıkmıştır.

Ancak âşık tarzı gelenek temsilcileri, halk müziği icracıları ve dinleyici kitlesinin ortaya koyduğu bu kabulü kanıtlayacak yeterli delillere sahip değiliz. Çünkü halk müziği tarzındaki icra- nın en eski örneğinin 1935-1940 yılları arasında gerçekleştiğinin bilinmesine rağmen âşık tarzı şiir geleneği içinde icra edilen metnin en eski icrasına ait ses kaydı 1970'li yıllara aittir. Bu konu- daki en eski derleme ise 1969 yılında gerçekleşmiştir. Anonim halk müziği ortamında üretilen bir türküdeki “gelin” motifinin Sümmani tarafından kullanılması veya Sümmani geleneğini sürdüren gelenek temsilcilerinin Sümmani adına oluşturdukları bir metni icra etmiş olmaları da ihtimal dâ- hilindedir.

B. Metinlerin Benzerlikleri

Âşıklık geleneği temsilcilerinin icra ettikleri manzume ile halk müziği repertuarındaki türkü birbirinin versiyonu veya varyantı değildir. Sümmani'ye ait metin kendi geleneği içinde versiyonla- rını üretmiş, halk müziği formundaki metin de kendi çeşitlemelerini ortaya çıkarmıştır. Böylece iki ana metinden çok sayıda yeni benzer metinler türemiştir.

Âşıklık geleneği içinde icra edilen metin, bütün icra, yayın ve derlemelerde “Narman kazasında Orcuk yolunda” mısrayla başlamaktadır. Zaralı Halil dışındaki anonim halk şiiri icrala- rının tümünde bu mısra “Narman kazasında bir gelin gördüm” şeklindedir.⁵

Saz şairleri bazen şiirlerini üretirken icra ederler bazen de önceden serbest zamanlarda

5 Zaralı Halil icrasında türkünün bu mısraında “gelin” yerine “güzel” kelimesi kullanılmıştır. Ayrıca bu mısra ile başlayan bent, en sonda yer almaktadır.

ürettiklerini icra ederler.⁶ Önceden üretilmiş metnin icrasında da çeşitli tasarruflarda bulunarak gerekli gördükleri ekleme ve çıkarmaları yapabilirler. Her söyleyişte metin yeniden şekillenir. Bu, çoğu kez metnin olgunlaşması anlamına da gelir. Ama her zaman böyle olduğu söylenemez.

Saz şairleri, başkalarına ait metinleri icra ederken de ekleme ve çıkarma yapabilirler. Bunun birden fazla sebebi vardır:

1. Önceden üretilmiş metnin ilgili bölümünü hatırlayamama.
2. Önceden üretilmiş metnin ilgili bölümünü beğenmediği için kendince daha iyisini söyleme arzusu.
3. Dinleyicinin beklentilerine cevap verebilecek bir metin oluşturma.

Halk müziği çevresinde yetişen sanatçıların, çoğunlukla bilinen ve önceden ezberlenen bir metni icra etmelerine rağmen onların icra ettiği metinlerde de farklılıklar ortaya çıkar. Bir türkü metninin TRT repertuarına girmesi, yani yazılı hale gelmesi her ne kadar yeni versiyon ve varyantların ortaya çıkmasını güçleştirse de bunu tümüyle engelleyemez. TRT sanatçılarının repertuvarındaki metne bağlı kalarak icra etmeleri, üretim faaliyetini durdurur. Hatta sahne düzenlemesinin söz konusu olduğu icra ortamlarında sanatçılar, icra sırasında yazılı bir metinden okuma yolunu da tercih edebilirler. O nedenle TRT sanatçılarının icra esnasında değişiklik yapmaları, alışılmış bir durum değildir. Aysun Gültekin icrasındaki metin TRT repertuarındakine bire bir uygundur. Böyle bir zorunluluğu olmayan sanatçıların icrası yeni metin üretimlerine imkân verir. Hüseyin Turan icrasında Erzincanlı Şerif metnine uyulduğu görülür.

C. Metinlerde Çekirdek Eleman

Sümmani'ye ait olan şiirdeki anahtar kelime veya çekirdek eleman diyebileceğimiz bazı kelimeler anonim halk müziği formundaki türküde de yer almıştır. Bu yapılırken kelimelerin yerleri değiştirildiği gibi onlara farklı işlevler de yüklenmiştir. Aynı kültürel zemin üzerinde ortaya konulan farklı tarzlar, belli motifler üzerine bina edilmiştir. Her iki tarzda yer alan metinlerin çekirdek elemanı “gelin”dir. Metinlerin tümünde “gelin”e karşı duyulan hisler dile getirilmiştir. Kompozisyonu tamamlayıcı unsurlar ise “Narman”, “tarla” ve “orak” kelimeleridir. Gerek âşık, gerekse halk müziği tarzındaki manzum metinlerde bütün ayrıntılarıyla anlatılan bir olay söz konusu olmamakla birlikte Narman adlı ilçede bir gelinle karşılaşıldığı, bu gelin hakkındaki duyguların ifade edildiği biçiminde bir anlatım söz konusudur. Burada toplumsal hafızada yer alan kültürel kodların sanatkar tarafından kullanılarak hitap ettiği dinleyici kitlesi ile arasında etkili bir diyalog kurulması sağlanıyor.

D. Metinlerin Uzunluğu

Âşık tarzı metinler daha uzundur. Türkü metni daha kısa olmak zorundadır. Bu, üretim ve icra bağlamları ile ilgilidir. Âşık tarzı metinlerin uzun oluşu, konu bütünlüğünün sağlanmasına ve az çok bir tahkiyenin ortaya konulmasına zemin hazırlamıştır. Metin, olayın geçtiği mekân, zaman ve şahıs kadrosu hakkında daha fazla bilgi verebilecek ipuçlarını barındırmaktadır. Manzumenin üretim bağlamı hakkındaki hikâyeye anlatılmasa da metinden hareketle bir hikâyeye oluşturmak

6 Umay Günay, Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, s. 25-26

mümkündür. Bu hikâye, metnin üretim bağlamı hakkında kesin bilgileri içermez ama dinleyiciye bir metnin içeriği hakkında bilgi sunar.

E. Metinlerin Muhtevası

Âşık tarzı şiir geleneği içinde üretilen metin, daha muhafazakâr bir muhtevaya bürünmüştür. Elimizdeki yedi ayrı metnin tamamında bu özellik hâkimdir. Yaşar Reyhani ve Nuri Çırağı icralarında, diğer dört versiyondan farklı olarak “Terlemiş memeler kemer belinde” ve “Sallandıkça oynar her bir oynağı” mısraları yer alır. Diğer versiyonlarda “Başına bağlamış sarı leçeği” ifadesi bu iki aşığın icrasında “Yar başına örtmüş sarı leçeği” şeklinde söylenmiştir. Sümmani'nin şiirindeki “gelin” imajının masumiyetine gölge düşüren bu ifadeler, halk müziği formundaki türküden etkilenme veya bu iki aşığın hitap ettiği geniş dinleyici kitlesinin beklentileri ile açıklanabilir.

Hüseyin Sümmanoğlu'ndan derlenen metnin ve Nusret Toruni icrasının hikâye kısmında “söz konusu gelin, kendisine âşık olunan veya cinsel duygularla yaklaşılan bir kadın değildir” vurgusu öne çıkar. Sümmanoğlu ve Toruni, dedelerine ait bir metni icra etmişlerdir. Dedeleri, bir tasavvuf geleneğine bağlılığı ile tanınan, ahlaki tutum ve davranışlarıyla çevresine örnek olduğu iddia edilen ve “baba” nitelemesini üzerinde taşıyan bir şairdir. Sümmani Baba'dan evli bir kadına ilgi duyması beklenemez. Bu, olsa olsa iyi niyetle yazılmış bir methiyedir. “Sümmani” mahlasının anıldığı şiirin üretim bağlamını delillendirmeye ve üretim gerekçesinin masumiyetini kanıtlamaya çalışan öykünün hemen her icrada anlatılıyor olması da böyle bir zaruretin sonucudur.

Saz eşliğinde icra ettiği şiiri kendisinden derlediğimiz Nuri Çırağı'ye bu derlemeden 25 yıl sonra “Hüseyin Sümmanoğlu'nun ve Nusret Toruni'nin “Nutuğu yok bu gelinin dilinde” biçiminde söylediği mısraı siz “Terlemiş memeler orak elinde” şeklinde ifade etmişsiniz” diye hatırlattığımızda Çırağı'nin cevabı şu olmuştur: “Onların söylediği doğrudur. Ben hata etmişim.”⁷

Halk müziği formunda icra edilen metinde “Sümmani” mahlası yoktur. Bu, türkünün anonim olduğunu gösterir. Anonim oluş, türkü metninde cinsellikle ilgili duyguların ifadesi anlamında bir rahatlık sağlar. Türküye icra eden sanatçının kendisine ait bir metni seslendirmediği gerçeği, dinleyici tarafından bilinmektedir. Hatta türkünün sözleri, icracı sanatçının dedesine, babasına, herhangi bir yakınına da ait değildir. Türkü, toplumdur, herkesindir. Bu kabulün, nikâhlı eşi olmayan yeni evli bir kadına, yani “gelin”e karşı cinsel duygularla yaklaşma davranışını masum göstermemekle birlikte, türkünün geniş halk kitleleri karşısındaki icrasında kolaylık sağladığı muhakkaktır. O nedenle türkü metninin farklı versiyonlarının tümünde rahat bir söyleyiş olduğu görülür. Türkü metninin sahibi, “aklını, fikrini hep ona verdiğini, o goncanın bülbülü olduğunu, serini sevdaya saldıığını” söyler. Türküde kadın cinselliğini öne çıkaran tasvirlerle yer verilir: “Yanaklar allanmış, eller kınalı”, “Göğsünde var bir çift Gürcistan narı” gibi. Türkü icracılarının bir kısmı daha da ileri gider. Zaralı Halil icrasında sanatçı, söz konusu gelinden bir buse istediğini belirtir. Raci Alkır icrasında “Mevla'yı seversen bir dön geriye” ifadesi yer alırken Nabi Belekoğlu derlemesinde “Mevla'nı seversen yaşmağın kaldırı/Evvel bir buse ver sonra vur öldür” biçimindeki talepler sıralanır.

7 Gebzede oturan Âşık Nuri Çırağı ile 17 Ocak 2017 tarihinde yapılan telefon görüşmesi.

Sonuç

Erzurum'un Narman ilçesine bağlı Samikale köyünde dünyaya gelen, "Sümmani Ağzı" olarak bilinen bir ezgi ve ifade tarzının temsilcisi ve bir âşık kolunun kurucusu olan Âşık Sümmani'nin ortaya koyduğu "Narman kazasında bir gelin gördüm" mısraıyla başlayan şiirdeki gelin motifi, anonim halk müziğinde yansımaları bulmuş ve "Narman kazasında bir gelin gördüm" mısraıyla başlayan bir türkânün üretilmesine zemin hazırlamıştır. Ancak iki ayrı müzik ve edebiyat ortamında üretilen iki manzume birbirinin varyantı veya versiyonu değildir. "Gelin" motifinin işlenişi, manzumelerdeki vokabüler ve bent sayısındaki farklılık kadar ezgi türünde de bariz farklılık görülmektedir.

Bütün bunlar, âşık tarzı şiir geleneği ve anonim halk müziği geleneğinin üretim ve icra ortamlarının farklılığı ile açıklanabilir. Buradaki temel faktör, sözün sahibinin belli olması veya olmamasıdır. Aynı coğrafyada, aynı sosyal ve kültürel zeminde oluşan iki ayrı edebiyat ve müzik çevresinin aynı motif etrafında ifade ve ezgisel farklılıkların öne çıktığı ürünleri ortaya koyduğu görülmektedir. Ferdi ve anonim ürünler arasındaki bu farklılık kültürel zenginlik olarak kabul edilmelidir. Bu olgu, halk kültürünün eski, köklü ve sağlam bir zemin üzerinde kurulduğunun ve bu zemin üzerinde ilerlediğinin de göstergesidir.

III. Metinler⁸

A. Âşık Tarzı Şiir Geleneği İçinde Yer Alan Metinler

1. Ahmet Poyrazoğlu'nun Nejat Birdoğan'dan Naklettiği Metin

Narman kazasında Orcuk yolunda
Ben bir gelin gördüm orak elinde
Hata yoktur bu gelinin dilinde

Dedim allı gelin kimin yarisan
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir doğar her yana
Yusuf Züleyha'ya taydır bu gelin

Nasıl kıymış yollamışlar tarlaya
Dünya güzelleri ona cariye
Sanarsın cennette benzer huriye

Dedim allı gelin kimin yarisan
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir doğar her yana
Yusuf Züleyha'ya taydır bu gelin

Başına bağlamış sarı leceği
Sanarsın ki karşı dağın çiçeği
Seni görenlerin yanar yüreği

Dedim allı gelin kimin yarisan
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir doğar her yana
Yusuf Züleyha'ya taydır bu gelin

8 Metinler, ilgili yayınlardan aktarılırken veya ses kayıtlarından çözümlenirken kaynaktan olduğu şekliyle alınmış, sadece mısra tekrarlarına ve "aman aman" şeklindeki ara sözlere yer verilmemiştir. Bunun dışındaki eksiklik ve yanlışlıklar söz konusu kaynaklara aittir.

Aldı Sümmani'yi gamı merağı
Kamıştır parmağı sedef tırnağı
Cebellerin karı yayla kaymağı

Dedim allı gelin kimin yarısın
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir doğar her yana
Yusuf Züleyha'ya taydır bu gelin"⁹

2. Haşmettin Arslan'ın Yüksek Lisans Tezindeki Metin

Narman kazasında Orcuk yolunda
Ben bir gelin gördüm orak elinde
Hata yoktur bu gelinin dilinde

Sordum allı gelin kimin yârısın
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana

Nasıl kıymış yollamışlar tarlıya
Dünya güzelleri sana cariye
Sanarsın cennette benzer huriye

Sordum allı gelin kimin yârısın
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana

Yâr başına örtmüş sarı leçeği
Sanarsın ki karşı dağın çiçeği
Dünya kıymaz çalıştırsın gerçeği

Sordum allı gelin kimin yarısın
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana

9 Âşık Ahmet Poyrazoğlu, "Narman kazasında Orcuk Yolunda Türküsünün Hikâyesi", Beyazşehir Palandöken, sayı: 21, Nisan-Mayıs-Haziran 2017, s. 84-85

Sümmani'yi sardı gamı merağı
Kamıştır parmağı sedef tırnağı
Sallandıkça oynar her bir oymağı

Sordum allı gelin kimin yarısan
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana¹⁰

3. Hayrettin Rayman'ın Verdiği Metin

Narman kazasında Orçuk yolunda
Ben bir gelin gördüm orak elinde
Hata yoktur bu gelinin dilinde
Sordum allı gelin kimin yârisin
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana

Nasıl kıymış yollamışlar tarlaya
Narman güzelleri sana cariye
Sanarsın Cennet'te benzer huriye
Sordum allı gelin kimin yârisin
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana

Yâr başına örtmüş sarı leçeği
Sanarsın ki karşı dağın çiçeği
Dünya kıymaz çalıştırsın gerçeği
Sordum allı gelin kimin yârisin
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana

10 Haşmettin Arslan, Âşık Sümmani ve Eserleri, Ankara 1986, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s. 127

Aldı Sümmânîyi gamı merağı
Kamıştır parmağı sedef tırnağı
Sana Mevla versin yayla kaymağı
Sordum allı gelin kimin yârisin
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana¹¹

4. Âşık Yaşar Reyhani İcrası

Narman kazasında Orcuk yolunda
Ben bir gelin gördüm orak elinde
Terlemiş memeler kemer belinde

Sordum allı gelin kimin yarisin
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana

Nasıl kıymış yollamışlar tarlaya
Dünya güzelleri sana cariyeye
Dedim ki bir su ver ben fukaraya

[Dedim allı gelin kimin yarısan]
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana

Yar başına örtmüş sarı leçegi
Sanarsın ki karşı dağın çiçegi
Dünya kıymaz çalıştırsın gerçegi

Dedim allı gelin kimin yarısan
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana

11 Hayrettin Rayman, Âşık Sümmâni Hayatı Edebi Şahsiyeti Şiirleri ve Şiirlerinin Tahlili, Ankara 1997, s. 168 (Rayman, bu şiirin Nejat Birdoğan, "Narmanlı Sümmâni ve Kâğızmanlı Seza", Cilt: 8, sayı: 177 Mart 1964, s. 3373-3375'den alındığını belirtiyor. Ancak adı geçen yazıda bu şiire rastlanmamıştır.)

Sümmani'yi sardı gamı merağı
Kamıştır parmağı sedef tırnağı
Sallandıkça oynar her bir oynağı

Dedim allı gelin kimin yarısan
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana¹²

5. Âşık Ruhani İcrası

Narman kazasında Orcuk yolunda
Ben bir gelin gördüm orak elinde
Hata yoktur bu gelinin dilinde

Sordum allı gelin kimin yârisan
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsan güneştir çalar her yana

Nasıl kıydı yolladılar tarlaya
Huriler periler saçın taraya
Narman güzelleri sana cariyeye

Sordum allı gelin kimin yârisan
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsan güneştir çalar her yana

Başına bağlamış sarı leçeği
Zannedersen karşı dağın çiçeği
Âşık Sümmani'nin yanar yüreği

Sordum allı gelin kimin yârisan
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsan güneştir am çalar her yana¹³

12 Asik Reyhani Narman Kazası (plak kaydı) <https://www.youtube.com/watch?v=0-6lo5LITYw> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2017)

13 Âşık Mustafa Ruhani - Narman Kazasında Orcuk Yolunda <https://www.youtube.com/watch?v=KwyWKwSGEEI> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2017)

6. Nusret Toruni İcrası

Narman kazasında Orcuk yolunda
Ben bir gelin gördüm orak elinde
Hata yoktur şu gelinin dilinde

Sordum allı gelin kimin yârisin
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsan güneştir çaldı her yana

Nasıl kıymış yollamışlar tarliye
Huriler periler zülfün tariye
Narman güzelleri sana cariye

Sordum allı gelin kimin yârisin
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsan güneştir çaldı her yana

Aldı Sümmanîyi gam u merağın
Kamıştır parmağın sedef tırnağın
Cebeller karısın yayla kaymağın

Sordum allı gelin kimin yârisin
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çaldı her yana¹⁴

14 Nusret Sümmanioğlu, Narman kazasında Orcuk Yolunda, <https://www.youtube.com/watch?v=f8XVra7KUQM>, (Erişim tarihi: 2 Kasım 2017)

7. Nuri Çırağı İcrası

Narman kazasında Orcuk yolunda
Ben bir gelin gördüm orak elinde
Terlemiş memeler kemer belinde

Dedim allı gelin kimin yarisan
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsan güneştir çalar her yana

Yar başına örtmüş sarı leçegi
Dünya kıymaz çalıştırsın gerçegi
Sanarsan ki yedi dağın çiçeği

Dedim allı gelin kimin yarisan
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsan güneştir çalar her yana

Nasıl kıymış yollamışlar tarliya
Huriler periler saçın dariya
Dedim ki bir su ver ben fukaraya

Dedim allı gelin kimin yarisan
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsan güneştir *aman aman aman*
çalar her yana

Sardı Sümmani'yi gamı merağı
Kamıştır parmağı sedef tırnağı
Sallandıkça oynar her bir oynağı

Dedim allı gelin kimin yarisan
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsan güneştir çalar her yana¹⁵

15 Dilaver Düzgün Arşivi, Kaset No: 13-A-1992 (Nuri Çırağı'den 28 Nisan 1992 tarihinde Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde yapılan derleme)

8. Hüseyin Yiğit Derlemesi

Orcuk'un Narman'a bağlı olduğu yıllarda Âşık Sümmani bir yaz günü köyün önünden geçerken çok susamıştır. Yolun kenarındaki tarlalarda kadınlar ekin biçmektedir. Âşık Sümmani tarladakilerden su isteyeyim mi, istemeyeyim mi diye kendi içinde tereddüde düşer ve su ister. Tarladakiler ona suyla beraber ekmek de gönderirler. Bunları getiren kişi buyrun der gibi başıyla işaret ederek ekmek ve suyu Sümmani Baba'nın önüne koyar. Sümmani Baba da ekmeğin kendisine sevildiği için getirildiğini zannettiğinde "sen kimin kızısın" diye sorar. Karşısındaki cevap veremeyince onun lal olduğunu anlar. Gerçekten de o kişi lal ve aynı zamanda da güzel bir gelindir. Sümmani Baba gelinin bu durumuna üzüdür ve çok duygulanır. Hüznünü dağlara taşlara söyler gibi en büyük dert ortağı sazına sarılır ve şunları söyler:

Narman kazasında Orcuk yolunda

Ben bir gelin gördüm orak elinde

Nutku yokmuş gelinin dilinde

Sordum allı gelin kimin yârisin

Salladı başını döndü bir yana

Sanarsın bir güneş çalar her yana

Nasıl kıymış yollamışlar tarlaya

Huriler periler zülfün tariye

Narman güzelleri sana cariye

Sordum allı gelin kimin yârisin

Salladı başını döndü bir yana

Sanarsın bir güneş çalar her yana

Başına bağlamış sarı leçeği

Sanarsın ki karşı dağın çiçeği

Konuşmazsın güzellerin gökçeği

Sordum allı gelin kimin yârisin

Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın bir güneş çalar her yana

Sardı Sümmânî[yi] gamı merağın
Kamıştır parmağın sedef tırnağın
Cebeller karısın yayla kaymağın
Sordum allı gelin kimin yârisin
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın bir güneş çalar her yana¹⁶

9. Abdulkadir Erkal Derlemesi

Sümmânî'nin yolu Narman'ın Orcuk köyüne düşer. Köyün girişinde birkaç adamla karşılaşır. Havanın da sıcaklığından etkilenmiş olan Sümmânî adamlardan su ister. Köylüler suları olmadığını söylerler.

Bu arada yan tarafta bir tarlada ekin biçmekte olan kadınlardan biri Sümmânî'yi tanır. Destiden tasa su doldurur, aç olduğunu da düşünerek biraz yoğurt ve ekme çıkarır. Tarladakilerden birini çağırarak bunları yolda duran kişiye götürmesini ister. Kadının çağırıldığı genç kız yeni evlenmiş, sağır ve dilsiz güzel bir genç kızdır. Bu gelin su, yoğurt ve ekmeği alarak Sümmânî'nin yanına gelir ve ikram eder. Suyu içen Sümmânî genç kıza ismini, kimin nesi olduğunu sorar. Gelin sağır ve dilsiz olduğundan anlamaz ve yüzünü çevirir. Gelinin hareketlerinden dilsiz olduğunu anlayan Sümmânî ona şu koşmayı söyler:

Narman kazasında Orcuk yolunda
Ben bir gelin gördüm orak elinde
Nutuğu yok şu gelinin dilinde
Sordum allı gelin kimin yârisin
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana

16 Hüseyin Yiğit, Oltu Orcuk Köyü Folkloru, Erzurum 2000, Atatürk Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi (Şiir, Hüseyin Sümmânî'nden derlenmiş)

Başına bağlamış sarı leçeği
Sanarsın ki karşı dağın çiçeği
Her gördüğüm güzellerden göğçeği

Sordum allı gelin kimin yârisan
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana

Nasıl kıymış yollamışlar tarlaya
Huriler periler zülfün taraya
Dünya güzelleri olsun cariyeye
Sordum allı gelin kimin yârisan
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana

Sardı Sümmâniyi gamın merağın
Kamıştı parmağın sedef tırnağın
Cebeller karısın yayla kaymağın
Sordum allı gelin kimin yârisan
Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana¹⁷

17 Abdulkadir Erkal, Âşık Sümmani Divanı, [Ankara 2012], s. 14, 157 (Hüseyin Sümmanoğlu'dan derleme)

B. Halk Müziği Formundaki Metinler

1. Erzincanlı Şerif (1904-1948) İcrası

Narman kazasında bir gelin gördüm

Aklımı fikrimi hep ona verdim

Ben de o goncanın bülbülü oldum

Yanaklar allanmış eller kınalı

Acap kimlerdendir bu güzel gelin

Aklımı başımdan aldı bu gelin

Serimi sevdaya saldı bu gelin

Yolcuyu yolundan eyler bu gelin

Bir zuben giyinmiş sızığı sarı

Saçları kumraldır gözleri mavi

Göğsünde var bir çift Gürcistan narı

Yanaklar allanmış eller kınalı

Acap kimlerdendir bu güzel gelin

Aklımı başımdan aldı bu gelin

Serimi sevdaya saldı bu gelin

Yolcuyu yolundan eyler bu gelin¹⁸

18 Erzincanlı Şerif, Narman Kazasında, <https://www.youtube.com/watch?v=GBmb6xOItII>

2. Zaralı Halil (1904-1964) İcrası

Narmandan gelirken yolun olayım

Açılmış bahçede gülün olayım

Ne çok zahmet verdin kölen olayım

Dedim bir buse ver edalı gelin

Salladı başını ağladı gelin

Seherde bir keklık çıkmış yabana

Taramış saçların dökmüş tabana

Nasıl kıymış yollamışlar yabana

Yabana yollayan iflah olmaya

Dedim bir buse ver edalı gelin

Salladı başını ağladı gelin

Narman kazasında bir güzel gördüm

Aklımı fikrimi hep ona verdim

Dedim bir buse ver edalı gelin

Salladı başını ağladı gelin¹⁹

19 Halil Söyler, Narman İkinci Türküsü Halil Söyler-Tap plak kaydı, <https://www.youtube.com/watch?v=qMSZ2TD9ml0>

3. Nabi Belekoğlu Derlemesi

Narman kazasında bir gelin gördüm

Aklıma, fikrimi hep ona verdim

Ben de o koncanın bülbülü oldum

Yanaklar allanmış eller kınalı

Sorun kimlerdendir bu güzel gelin

Serimi sevdaya saldı bu gelin

Aklımı başımdan aldı bu gelin

Narman kazasının Korcuk yolunda

Terlemiş sineler orak elinde

Hata yoktur bu gelinin dilinde

Serimi sevdaya saldı bu gelin

Aklımı başımdan aldı bu gelin

Bir zubun geyinmiş sızığı aldır

Mevlanı seversen yaşmağın kaldır

Evvel bir puse ver sonra vur öldür

Serimi sevdaya saldı bu gelin

Aklımı başımdan aldı bu gelin²⁰

20 Nabi Belekoğlu, Erzurum Türküleri, Adana 1971, s.53-54 (Okuyan: Şadiye Koyunođlu, Erzurumlu, 50 yaşında, okur-yazar, Makam bilmiyor, Türküyü amcasının oğlu Zeki Sincan'dan almış, Derleme tarihi ve yeri: 21.12.1967-Erzurum)

4. Raci Alkır İcrası

Narman kazasında bir gelin gördüm
Aklımı fikrimi hep ona verdim
Ben de o goncanın güllerin derdim

Yanaklar allanmış eller kınalı
Acep kimlerdendir bu allı gelin
Aklımı başımdan aldı bu gelin
Serimi sevdaya saldı bu gelin

Bir zubun geyinmiş sızığı sarı
Yaylada görmüştüm o giden yâri
Yanaklar allanmış eller kınalı

Acep kimlerdendir bu allı gelin
Aklımı başımdan aldı bu gelin
Serimi sevdaya saldı bu gelin

Gelin benzer cennetteki huriye
Mevla'yı seversen bir dön geriye
Yanağı al olmuş dudağın baldır

Acep kimlerdendir bu allı gelin
Aklımı başımdan aldı bu gelin
Serimi sevdaya saldı bu gelin²¹

21 Raci Alkır, Narman Kazasında Bir Gelin, <https://www.youtube.com/watch?v=VGaI8A-Jggg> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2017)

5. Aysun Gültekin İcrası

Narman kazasında bir gelin gördüm

Aklımı fikrimi hep ona verdim

Ben de o goncanın güllerin derdim

Yanaklar allanmış eller kınalı

Acep kimlerdendir bu allı gelin

Aklımı başımdan aldı bu gelin

Serimi sevdaya saldı bu gelin

Bir zuben geyinmiş sızığı aldır

Mevla'nı seversen yaşmağın kaldır

Önce bir buse ver sonra vur öldür

Yanaklar allanmış eller kınalı

Acep kimlerdendir bu allı gelin

Aklımı başımdan aldı bu gelin

Serimi sevdaya saldı bu gelin²²

²² Aysun Gültekin, Narman Kazasında Bir Gelin Gördüm, <https://www.youtube.com/watch?v=CS03iwF-Yyys> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2017)

6. Hüseyin Turan İcrası

Narman kazasında bir gelin gördüm

Aklımı fikrimi hep ona verdim

Ben de o goncanın bülbülü oldum

Yanaklar allanmış eller kınalı

Acep kimlerdendir bu güzel gelin

Aklımı başımdan aldı bu gelin

Serimi sevdaya saldı bu gelin

Yolcuyu yolundan eyler bu gelin

Bir zıbın geyinmiş sızığı sarı

Saçları kumraldır gözleri mavi

Göğsünde var bir çift Gürcistan narı

Yanaklar allanmış eller kınalı

Acep kimlerdendir bu güzel gelin

Aklımı başımdan aldı bu gelin

Serimi sevdaya saldı bu gelin

Yolcuyu yolundan eyler bu gelin²³

23 Hüseyin Turan, Narman Kazasında Bir Gelin Gördüm, <https://www.youtube.com/watch?v=67ekTDP3oeM> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2017)

7. TRT Repertuarındaki Metin

Narman kazasında bir gelin gördüm

Aklımı fikrimi hep ona verdim

Ben de o goncanın gülünü derdim

Yanaklar allanmış eller kınalı

Acep kimlerdendir bu allı gelin

Aklımı başımdan aldı bu gelin

Serimi sevdaya saldı bu gelin

Bir zubun geyinmiş sızığı aldır

Mevla'nı seversen yaşmağın kaldır

Evvel bir buse ver sonra öldür

Yanaklar allanmış eller kınalı

Acep kimlerdendir bu allı gelin

Aklımı başımdan aldı bu gelin

Serimi sevdaya saldı bu gelin

Narman kazasının Korcuk yolunda

Terlemiş sineler orak elinde

Hata yoktur bu gelinin dilinde

Yanaklar allanmış eller kınalı

Acep kimlerdendir bu allı gelin

Aklımı başımdan aldı bu gelin

Serimi sevdaya saldı bu gelin²⁴

24 Kenan Tuna, Erzurum Türküleri ve Nazariyatı, Ankara [2001], s. 346

8. Cengiz Şengül'ün Yayımladığı Metin

Narman kazasında bir gelin gördüm
Aklımı fikrimi hep ona verdim
Ben de o goncanın gülünü derdim

Yanaklar allanmış eller kınalı
Acep kimlerdendir bu allı gelin
Aklımı başımdan aldı bu gelin
Serimi sevdaya saldı bu gelin

Bir zuben geyinmiş sızığı aldır
Mevla'nı seversen yaşmağın kaldır
Evvel bir buse ver sonra öldür

Yanaklar allanmış eller kınalı
Acep kimlerdendir bu allı gelin
Aklımı başımdan aldı bu gelin
Serimi sevdaya saldı bu gelin

Narman kazasının Korcuk yolunda
Terlemiş sineler orak elinde
Hata yoktur bu gelinin dilinde

Yanaklar allanmış eller kınalı
Acep kimlerdendir bu allı gelin
Aklımı başımdan aldı bu gelin
Serimi sevdaya saldı bu gelin

“Raci Alkır’ın verdiği bilgilere göre: Yöresi: Erzurum, Söz: Âşık Sümmani Baba, Müzik: Anonim, Kaynak Kişiler: Zeki Dilek-Nazım Karabulut, Derleyen: Raci Alkır, Notaya alan: Kenan Tuna. 1960’lı yıllarda Erzurum’un Narman ilçesinin kurtuluş şenliklerine katılan Raci Alkır, o zamanki Belediye başkanı Zeki Dilek ve Oltu Belediye Başkanı Nazım Karabulut’tan bu türküyü dinlemiş ve derlemiştir. Müziği anonim olan bu türkünün sözleri Sümmani Baba’ya aittir. Bu eseri Kenan Tuna 1993 yılında notaya almış ve TRT repertuarına kazandırmıştır.”²⁵

KAYNAKLAR

- ALKIR, Raci, Narman Kazasında Bir Gelin, <https://www.youtube.com/watch?v=VGaI8A-Jggg>(Erişim tarihi: 2 Kasım 2017)
- ARSLAN, Haşmettin, Âşık Sümmani ve Eserleri, Ankara 1986, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Âşık Ahmet Poyrazoğlu, “Narman kazasında Orcuk Yolunda Türküsünün Hikâyesi”, Beyazşehir Palandöken, sayı: 21, Nisan-Mayıs-Haziran 2017, s. 84-85
- Âşık Mustafa Ruhani, Narman Kazasında Orcuk Yolunda, <https://www.youtube.com/watch?v=KwyWKwSGEEI> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2017)
- Âşık Reyhani Narman Kazası (plak kaydı) <https://www.youtube.com/watch?v=0-6Io5LITYw> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2017)
- BELEKOĞLU, Nabi, Erzurum Türküleri, Adana 1971
- Dilaver Düzgün Arşivi, Kaset No: 13-A-1992 (Nuri Çırağı’den 28 Nisan 1992 tarihinde Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde yapılan derleme)
- ERKAL, Abdulkadir, Âşık Sümmani Divanı, [Ankara 2012], s. 14, 157)
- Erzincanlı Şerif, Narman Kazasında, <https://www.youtube.com/watch?v=GBmb6xOltII> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2017)
- GÜLTEKİN, Aysun, Narman Kazasında Bir Gelin Gördüm, <https://www.youtube.com/watch?v=CS03iwFYyys> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2017)
- GÜNAY, Umay, Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Ankara 1992
- <https://sarki.bikuple.net/trabzon-> Erişim tarihi: 9 Mayıs 2017
- Nusret Sümmanioğlu, Narman kazasında Orcuk Yolunda, <https://www.youtube.com/watch?v=f8XVra7KUQM>, (Erişim tarihi: 2 Kasım 2017)
- ÖZMEN, Kenan, Söğütlü Folkloru ve Etnografyası, Erzurum 1973, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Lisans Tezi
- RAYMAN, Hayrettin Rayman, Âşık Sümmani Hayatı Edebi Şahsiyeti Şiirleri ve Şiirlerinin Tahlili, Ankara 1997

25 Cengiz Şengül, Erzurumlu Raci Alkır, Hayatı ve Eserleri, Erzurum 2010, s. 87-88

- SÖYLER, Halil, Narman İkinci Türküsü Halil Söyler-Tap plak kaydı, <https://www.youtube.com/watch?v=qMSZ2TD9ml0> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2017)
- ŞENGÜL, Cengiz, Erzurumlu Raci Alkır, Hayatı ve Eserleri, Erzurum 2010
- TUNA, Kenan, Erzurum Türküleri ve Nazariyatı, Ankara [2001], s. 346)
- TURAN, Hüseyin, Narman Kazasında Bir Gelin Gördüm, <https://www.youtube.com/watch?v=67ekT-DP3oeM> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2017)
- YİĞİT, Hüseyin, Oltu Orcuk Köyü Folkloru, Erzurum 2000, Atatürk Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi